

Twee dingen vooraf. Ik had me bij de voorbereiding van deze toespraak voorgenomen geen woordspelingen te maken op 'bril'. Maar mijn brilletje dacht er anders over. Het linkerpootje is een half uur geleden gebroken. Maakt u zich geen overdreven zorgen wanneer u het een beetje scheef ziet hangen.

In mijn toespraak zal ik het regelmatig hebben over de Koninklijke wanneer ik Uitgeverij Brill bedoel. Dat leek me wel passend op deze feestdag. U moet0 daarbij dus voor deze ene keer niet aan olie te denken.

Dames en Heren,

Acht jaar geleden was er een bijeenkomst als deze, niet in Leiden maar in Tokio, evenals vanmiddag ter viering van een koninklijke verjaardag, en wel de viering van de verjaardag van de Koninklijke Majesteit in het kader van het 4^e eeuwfeest van de betrekkingen tussen Nederland en Japan. Voorafgaande aan de receptie veel sprekers, tamelijk lang van stof. En dientengevolge een aanmerkelijke vertraging en zelfs bij het uiterst gedisciplineerde Japanse deel van de gasten sterk oplopende onrust, wiebelen van het ene op het andere been, en licht gemompel.

Als laatste in de rij stond de Nederlandse kroonprins op het programma. De toehoorders haalden nog eens diep adem en keken met een lichte ongerustheid naar de bundel paperassen in de prinselijke hand. En wat zei de prins? *Dames en Heren, een van de aardigste bijdragen van Japan aan de wereldliteratuur is de haiku.* Vertaling in het Japans volgde. Glimlach bij het Japanse deel van het gehoor. *De opvallendste eigenschap van de haiku is het vermogen in kort bestek veel, zo niet alles te zeggen.* Bij alle toehoorders klaarde het gelaat flink op. *Dames en Heren, ik dank u bijzonder voor uw*

belangstelling voor de verjaardag van mijn moeder, en wens u verder een prettige avond. Daverend applaus. Grote opluchting. Alom bewondering voor Willem-Alexander. Het feest kon beginnen.

Zo'n bijval zal ik vanmiddag van u niet verwerven. Want zo kort als de prins het toen kon, kan ik het niet. Maar ik zal me inhouden.

Om te beginnen zal ik *niet* spreken over de 325-jarige geschiedenis van de Koninklijke Brill, voorheen Luchtmans. Vanmiddag wordt immers een mooi boek gepresenteerd dat helemaal daarover gaat. Ik heb het al kunnen inzien en beveel het graag bij u aan. U kunt er in elk geval uit opmaken dat die 325 jaren allerminst rimpelloos zijn verlopen. Het was niet steeds zeker dat wij hier vanmiddag zouden kunnen feestvieren.

In dat boek vond ik vermeld dat in 1855 bij Brill *Het Gebed des Heeren in veertien talen* verscheen. U moet dan denken aan talen als het Sanskriet, het Hebreeuws, het Koptisch en het Arabisch. Die uitgave gebeurde vrijwel zeker minder met godvruchtige bedoelingen dan uit zakelijke overwegingen. Zo kon de uitgever immers fraai demonstreren hoe goed hij vreemde talen en afwijkende schriftsystemen aan kon. Ik zou op mijn beurt in deze Hooglandse Kerk de gelegenheid hebben kunnen aangrijpen om aan de hand van dit en dergelijke voorbeelden mijn academische discipline, de Bijbelwetenschap, te demonstreren. Ik zie ervan af. Al is een tekst als die van de Prediker (*er komt geen einde aan het maken van vele boeken*) te toepasselijk om niet te citeren.

Ook zal ik het niet of nauwelijks hebben over het *verkopen* van boeken. Dat is mijn vak niet. En al evenmin over het *kopen* van boeken, althans de pathologie daarvan. Toen ik als Groningse gymnasiast voor de allereerste keer bij Bouma's

Boekhuis van de opbrengst van mijn krantenwijk een antiquarisch boek kwam kopen, gebeurde er iets dat ik niet zou vergeten. De boekhandelaar had het met zijn assistent over de aankopen van een klant die zojuist het pand verliet. *Wil je dit doosje we even daar onderaan de trap zetten? Hij kan er niet mee thuiskomen. Dan zwaait er wat.* Ik keek in de aangewezen richting en zag daar een stuk of tien Blue Band dozen met boeken staan. Gekocht, maar nog in quarantaine. Met boeken thuis komen, kan kennelijk te riskant zijn.

Vanmiddag zal ik eveneens zwijgen over de boekenprijs; de vaste *en* de hoge, ik zal ze beide niet bespreken. Dat geldt ook van Pierre Vinken, het Elzeviereffect en de Brill-juwelen (*brilliant*s noemde mijn New Yorkse professor Morton Smith al in 1972 de schitterende uitgaven van de Koninklijke). Zoals gezegd, u zult mij er vanmiddag niet over horen.

Wat dan wel, zult u zich afvragen. Welnu, dames en heren, ik zal tot u spreken over een onderwerp waarover zelden openlijk gesproken wordt. Desondanks zult u dadelijk met mij concluderen dat in dat verborgen thema een voor een uitgeverij, zeker een wetenschappelijke uitgeverij, aanmerkelijke stuwende kracht schuilgaat.

Maar eerst nog iets anders. Voor ik aan de behandeling van dat bewuste verzwegen onderwerp begin. Om persoonlijke redenen wil ik toch iets kwijt over de historie. Voor mij als Groningse Amsterdammer was Brill in de eerste plaats Leids en dat betekende – al dan niet terecht, al dan niet opzettelijk – deftig en afstandelijk. Maar opeens veranderde dat. Twintig jaar geleden werd een studievriend van me, met wie ik in de jaren zestig actief had meegedaan aan allerlei Amsterdamse studentencomités, benoemd tot directeur van Brill. En als iemand niet deftig, niet afstandelijk was, was het Frans Pruijt. Uit het

geschiedenisboek maak ik op dat ook achteraf gezien zijn directeurschap van grote waarde is geweest voor de continuïteit van het bedrijf. Zijn plotselinge dood, Sinterklaasavond vijftien jaar geleden, was een abrupt einde van een veelbelovende tijd. Op de dag van dit jubileum noem ik met ere zijn naam.

Dames en heren, uitgevers van wetenschappelijke publicaties zijn onmisbaar. Ik kan dat als universiteitsbestuurder zonder reserve verklaren. Want wie wetenschap beoefent, publiceert, *moet* publiceren. Dat hoort erbij. De resultaten van wetenschappelijk onderzoek worden op die manier voorgelegd aan de vakgenoten over de hele wereld en als het goed is, als ze de toets der kritiek kunnen doorstaan, gaan die analyses, inzichten en voorstellen deel uitmaken van de wereldwijde kennisvoorraad. Zo groeit wereldwijd wetenschappelijke kennis. Zo werkt de wetenschap. In het algemeen.

En uitgevers vervullen daarbij een wezenlijke functie: ze kiezen de ‘formats’ waarin de artikelen en de boeken worden aangeboden, organiseren het selectieproces van de manuscripten, en produceren en verhandelen het digitale of papieren eindproduct. In de vakgebieden die de Koninklijke bestrijkt, is deze intermediaire rol bijzonder belangrijk. Haar waarde voor het wetenschapsbedrijf is groot.

Er zijn bij dit alles ook belangrijke *persoonlijke* motieven, bijzondere drijfveren in het spel. Je schrijft vervuld van wetenschappelijke idealen onbaatzuchtig voor je collega's en studenten om het vak vooruit te brengen maar je doet dat bij voorkeur in de goede, de betere, en het liefst in de best bekendstaande tijdschriften en series om *zelf* verder te komen in de rangorde van het vak. In de wetenschap geldt: wie schrijft, die blijft. Blijft meedoen aan het vak, raakt

niet uit het zicht van vakgenoten en handhaaft zich in de onderlinge competitie.

De academische wereld beoefent een combinatie van wat Abram de Swaan eens zeer treffend de kleffe deugden noemde, en de frisse deugden. *Enerzijds* vind je er openheid, vriendelijke collegialiteit en sportieve samenwerking, de bereidheid kennis te delen en je vakgenoten bij te staan, *anderzijds* wil iedereen uitblinken, de eerste zijn, anderen aftroeven. De drang tot winnen, en de hang naar samen delen. Ze strijden in de ziel van de wetenschapper om de eerste plaats. We willen een zeldzame promotieplaats, en als we die hebben, streven we naar een vervolg carrière aan de universiteit. Wie eenmaal zover is, wil hoogleraar worden. En wie dat stadium heeft bereikt, wil een van de beste hoogleraren worden, lid van de Koninklijke academie, gasthoogleraar aan de meest gerenommeerde universiteiten ter wereld. Dames en heren, u weet niet half, hoeveel ambities academici koesteren, en onontkoombaar – de zon schijnt niet voor iedereen even gul - onder hoeveel gefnuikte ambities de meesten te lijden hebben. Als u zo'n academisch persoon als buurvrouw of neef heeft, begrijpt u waarover ik het heb.

Ik haal dit alles vanmiddag op met een bedoeling. Het zijn namelijk de uitgeverijen van vak en wetenschap die deze wedstrijden van de wetenschap organiseren. Neem de Koninklijke Brill. Dit rustige, eeuwenoude bedrijf, dat respect afdwingt door zijn leeftijd en zijn vermogen op verantwoorde wijze bij de tijd te blijven, dit bedrijf doet in competities, bokswedstrijden, wetenschappelijk stierenvechten. Of het nu biologen zijn die met duizendpoten opstaan en naar bed gaan, dan wel classici die dag en nacht bezig zijn met Griekse magische bezweringen of Latijnse erotische gedichten – ze kunnen u

precies vertellen wat de rangorde is van hun vakgenoten, en onder hypnose of door de drank beneveld delen ze al even nauwkeurig mee waar ze zelf staan. En hoe weten ze dit zo goed? Op grond van de publicaties van hun collegae dan wel het ontbreken ervan. En dat alles dankzij de Koninklijke Brill en haar collega uitgeverijen.

Denkt u nu niet dat ik hierover spreek als was het een misstand, als moest aan dit academisch bloedvergieten snel een einde worden gemaakt. Integendeel, de wedstrijdmentaliteit van de wetenschappers is een van de geheimen van het succes van de universiteit. We kunnen er niet zonder, moeten het ervan hebben.

Wanneer u als buitenstaander wel eens wetenschappelijke artikelen leest, ziet u deze zucht om te winnen er niet aan af. Daar *wordt* geconstateerd en geargumenteed. Abram de Swaan zei het gisteren bij de uitreiking van de PCHooftprijs zeer treffend: 'Wetenschap is naar haar aard onpersoonlijk. De premisse van elk wetenschappelijk betoog is dat ieder ander in een overeenkomstige situatie tot dezelfde bevindingen zou zijn gekomen. Vandaar dat in een academisch artikel de eerste en de tweede persoon opvallend ontbreken. (...) Om dezelfde reden blijft ook elke persoonlijke beleving, overtuiging of eigenaardigheid van de auteur onvermeld en wordt iedere versiering ijzig weggestreept.' Het is net modernistische architectuur. Nuchtere saaiheid als ideaal.

Maar vergis u niet, dames en heren, achter de formele zinnen van al die wetenschappelijke boeken en artikelen, waar u zelden of nooit het 'ik' van de schrijver of schrijfster aantreft, daarachter gaan de ambitieuze ikken van de auteurs schuil. En die ambities gaan ver. Wetenschappers schrijven niet alleen

om te winnen, ze schrijven vooral ook om te blijven. Het is hun droom dat lang nadat ze zelf zullen zijn verdwenen, hun boek er nog zijn zal. Het boek is als een grafmonument, een universiteitsbibliotheek als een mausoleum, een eregalerij. Hier ziet u meteen de bijzondere waarde van de klassieke uitgeverij die fraai gebonden boeken produceert. Zo wil de rechtgeaarde wetenschappelijke auteur in lengte van jaren blijven, de eeuwen trotseren: zijn kennis niet als as verstrooid op het anonieme world wide web, maar gekist en begraven met een passende steen.

De wens gedrukt te worden, te boek te staan als wetenschapper van naam en rang, die wens zit diep. Ik weet wel dat wetenschappers daarin niet alleen staan. Uitgevers van fictieboeken – die Amerikaanse onderscheiding van fictie en non-fictie vind ik een van de meest curieuze van het boekenvak, zeker sinds enkele jaren geleden de Nieuwe Bijbelvertaling enige tijd de bestsellerlijst in non-fictie aanvoerde. Hoe dat ook zij, uitgevers van fictieboeken kunnen er smakelijk over vertellen hoe dag in dag uit omvangrijke enveloppen hun brievenbussen verstoppert: manuscripten waarin een debutant zijn diepe levenswijsheden, meestal in de vorm van een omstandig opgedist levensverhaal onder woorden heeft gebracht. We hebben het kennelijk allemaal in ons, die drang tot boekstaven.

Toch heb ik de overtuiging dat die drang nergens zo sterk is als in onze academische kringen. Al moet men er geld op toeleggen. Liever een lekkend dak dan onuitgegeven blijven.

Ik behoef op een vrijdagachternamiddag tegen einde beurs in uw gezelschap de prettige conclusie uit deze stand van zaken nauwelijks onder woorden te brengen. Wat is er aangenamer voor een uitgeefbedrijf dan dat auteurs

gediplomeerd en wel in de rij staan om geheel om niet – of zelfs met bijbetaling - zijn of haar wetenschappelijk werk ter publicatie aan te bieden? Het enige bezwaar zou kunnen zijn gelegen in ‘te veel’ of ‘niet goed genoeg’. Het volle brievenbussenprobleem van de romantische collega’s. Maar ook dat levert in dit geval geen probleem op. De taak van het schiften en ziften nemen wetenschappers eveneens graag voor hun rekening. Het deelnemen aan de collegiale beoordeling, de zogenaamde peer review, wordt in academische kringen zelfs als een bijzonder eervolle bezigheid beschouwd, waarvoor menigeen zich met alle genoegen laat ronselen.

Er valt ter verhoging van de feestvreugde bij het jubileum van de Koninklijke nog een prettige conclusie te trekken. Vanuit het gezichtspunt van de academische auteur zijn het wetenschappelijke artikel en het boek allerm minst op hun retour. Het scherm mag steeds populairder worden en Amerikaanse *college students* mogen met bravoure ‘I don’t do print’ roepen, de wetenschappelijke productie aan artikelen en boeken blijft gestaag toenemen. En de meting ervan (het aantal, de relatieve impact en de citatiescore) neemt van jaar tot jaar in betekenis toe. Er valt te verwachten – en te hopen – dat die metingen vollediger en nauwkeuriger worden – met name in de geesteswetenschappen en de sociale wetenschappen. Dat ze ook het boek volop meetellen, en niet alleen registreren wat in de Engelse taal wordt geschreven en in dat taalgebied geciteerd. En niet doen alsof de waardecurve van de bèta’s (na 2 jaar is menig artikel niet langer relevant) ook voor de rest geldt. Dat zal de drang tot publiceren alleen maar voeden. Het wedstrijdelement wordt er immers door versterkt.

Dames en Heren, zolang de wetenschap bloeit en groeit, zal het uitgevers van wetenschappelijke artikelen en boeken wel gaan. Op twee voorwaarden. Het zouden er drie zijn als ik mezelf had toegestaan vanmiddag over geld te spreken.

De eerste voorwaarde betreft de voortgezette nauwe samenwerking tussen geleerden en uitgevers. Wie de productie van eeuwen Brill overziet – al is het maar oppervlakkig – ziet de geschiedenis van de wetenschapontwikkeling. Nieuwe vakgebieden, nieuwe combinaties van vakgebieden, nieuwe methoden – ze worden in nieuwe tijdschriften en nieuwe series monografieën weerspiegeld. Die samenhang is wezenlijk. Want een intensieve interactie met de wetenschap, de gevestigde en de jonge, heeft tot gevolg dat geleerden met hun geesteskinderen bij de uitgeverij terechtkunnen. Zodat wat de uitgever publiceert, in een behoefte voorziet. In feite hoeft u alleen maar trouw te blijven aan uw drukkersmerk. Tuta sub aegide Pallas brengt al fraai onder woorden dat u zich maar het best aan de bescherming van de universiteit kunt toevertrouwen. Overigens, ik las in het bewonderenswaardige meerdelige werk van Willem Otterspeer over de geschiedenis van de Leidse Universiteit, dat de voorganger van de eerste Luchtman, de drukkeruitgever Pieter van der Aa een heel wat zakelijker drukmerk voerde: tempore et industria. Geen wonder dat het met hem minder lang heeft geduurd. Nu we het toch over Van der Aa hebben. Otterspeer geeft een scherp portret van de man. Hij ‘was geen lieverdje – ‘ce fripon’ (die schurk) noemde een Amsterdamse collega hem ooit – maar hij was wel een veelvoud ondernemender dan de laatste Elzevier. Door huwelijk, patronage en koopmanstalent wist hij een carrière van belang te maken. (...)de een bewonderde zijn durf, de ander [ik citeer nog steeds Otterspeer] noemde hem een charlatan, nu eens sprak men van

innovatievermogen, dan weer dat hij 'steeds bezig was de boel te bedriegen [hier citeert Otterspeer zijn bron] 'door zijn uitgaven te verpesten met slechte waar.....'.

Ik dwaal af. Ik zou u twee voorwaarden noemen. Welnu, de tweede voorwaarde betreft de persoonlijke drijfveren van de geleerde auteurs, de wil tot winnen en de wens te worden bijgezet in de boekenkasten van de eeuwigheid. Ik raad uitgevers dringend aan uiterst chique om te gaan met de ambities van geleerde auteurs. U kunt maar beter doen alsof de drang naar druk louter een kwestie van academisch idealisme is. U kunt maar beter doen alsof u niet heeft gehoord wat ik vanmiddag heb gezegd.

Ik bied de Koninklijke Brill en al haar vrienden graag namens universiteiten in binnen en buitenland hartelijke gelukwensen aan, en dank u, dames en heren, zeer voor uw aandacht.